

A 8537

A SZEGEDI EGYETEMI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

26. SZ.

VÁG SÁNDOR

SZEGEDI NYOMDA A 16. SZÁZADBAN

SZEGED

1954

A SZEGEDI EGYETEMI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

26. SZ.

VÁG SÁNDOR

SZEGEDI NYOMDA A 16. SZÁZADBAN

SZEGED

1954

A Szegedi Könyvtárközi Bizottság tervbe vette a szegedi katalógus és bibliográfia összeállítását. E munka célja: összegyűjteni a szegedi kiadású és vonatkozású irodalmi termékeket, s megfelelő csoportosításban a kutatók rendelkezésére bocsátani.

Könyvtárunk e kiadványa már ennek az elhatározásnak a szellemében s bizonyos vonatkozásban első lépéseként született meg.

Szeged nyomdatörténetének el nem döntött kérdése: volt-e Szegeden nyomda a 16. században. Vág Sándor kartársunk nagy gondnal és alaposággal gyűjtötte össze az ezzel foglalkozó adatokat, s munkájával jelentős mértékben hozzájárult a kérdés tisztább megítéléséhez s eldöntéséhez.

Örülénk, ha példás kezdeményezése megfelelő visszhangra s követőkre találna.

Hencz Aurél

A 8537

A probléma története

1. Valamely nép, ország vagy más földrajzi egység műveltségi fokának felmérésére különböző időkben különböző eszközöket használtak. A könyvnyomtatás feltalálása óta erre a legalkalmasabb eszköz kétségtelenül a könyvnyomtatás, a nyomtatott betű elterjedtsége. Nem csoda, hogy a német városok közül többen magukénak vallják Gutenberget, mint ahogyan Homerosért is versengtek a görög városok. A könyvnyomtatás dicsősége mindenesetre a németeké. Európa többi országai viszont a nyomdahelyek gyors elterjedésében, a nyomdahelyek nagyobb számában lelik dicsőségüket. Magyarország is dicsekedhetik azzal, hogy a könyvnyomtatás meghonosításában megelőzte Európa nagyobb országait: Angliát, Spanyolországot, Cseh- és Lengyelországot, Dániát, Svédországot, Morvaországot stb. A 16. században már legalább 25 nyomda működött hazánkban. Érthető, hogy Szeged sem hagyja elvitatni magától azt a dicsőséget, hogy működött nyomda Szegeden a 16. században. Hiszen két teljesen megbízhatónak ismert tudós: Debreczeni Ember Pál egyháztörténész és Horányi Elek irodalomtörténetíró egyértelműen igazolják, és történeti tényként hirdetik.

Történetíróinkat és bibliográfusainkat régóta izgatja ez a kérdés. Egyesek határozottan állítják, hogy volt, mások kételkednek benne, ismét mások tagadják létezését. Tárgyi bizonyítékunk a nyomda létezésére valóban nincs. Egyetlen olyan nyomtatvány sem maradt fenn, melyet Szegeden nyomtattak volna a 16. században.

A problémával többen foglalkoztak. Munkám célja, hogy ezt az irodalmat összegyűjtse, és nyilvánosságra hozatalával könnyebbé tegye a kérdés megoldását.

2. Két, általában hitelt érdemlőnek tartott tudásunk feljegyzéseiből tudomásunk van arról, hogy Melius Juhász Péter *Új testamentum*-fordítása 1567-ben Szegeden jelent meg. Azt, hogy Melius lefordította ebben az időben az *Új testamentumot*, maga is több helyen említi, mások is megemlékeznek róla. De hogy ki is nyomatták volna valahol, arra a két említett forráson kívül semmi adat sincs. Az állítólag Szegeden nyomtatott munkából egyetlen példány sem maradt fenn. E két feljegyzés nyomán azonban bibliográfusaink kötelességszerűen besorozták régi magyar nyomtatványaink közé. Ez természetes is, hiszen a 15. és 16. századi meglehetősen kis példányszámban megjelent egyéb nyomtatványainknak is igen nagy százaléka szinte nyomtalanul elveszett.

A múlt század közepe táján és az azután következő évtizedekben Toldy Ferenc irodalomtörténeti munkássága, a *Századok*, majd a *Magyar Könyvszemle* körül csoportosult tudósok és írók tevékenysége és a *Magyar Történelmi Társulat* országsszerte tartott vándorgyűlései nyomán fellendült a bibliográfiai munka Magyarországon. Szabó Károly két évtizedes fáradhatatlan kutató és gyűjtő munkájának eredményeképpen

elkészült az első átfogó nemzeti bibliográfiánk, a *Régi Magyar Könyvtár*, mely az 1472-től 1711-ig Magyarországon kiadott és külföldön magyar szerzőktől napvilágot látott nyomtatványok címjegyzékét állította össze. A munka a hetvenes évek közepe táján már teljesen készen állott. A gyűjteményben azonban sok olyan mű szerepelt, melynek egyetlen példánya sem maradt fenn. Ezért Szabó Károly a *„Századok 1876. évfolyamának 6. füzetéhez csatolt mellékleten felhívás kíséretében ötven olyan 15. és 16. századi nyomtatvány címét közli, melyeknek akkor egyetlen példánya sem volt ismeretes. Ugyanezt a Magyar Könyvszemlének ugyancsak 1876. évfolyamában is közreadta (68—83. p.). A felhívás kéri a füzet olvasóit, hogy saját körükben kutassanak e nyomtatványok után azzal, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtára „kész minden ilyen felfedezett nyomtatványt, legyen az akár csonka vagy bármily megrongált állapotban, méltó áron megvásárolni.“ E nyomtatványok között szerepel a XI. szám alatt a szegedi biblia is.*

A felhívásnak volt ugyan eredménye, de sem a szegedi biblia, sem sok más nagyértékű irodalmi termék nem került elő. Az ötven meghirdetett nyomtatvány között szerepelt pl. Bornemissza Péternek 1558-ban Bécsben kiadott Elektra-fordítása is, melyet a 17. század végén még ismertek. Bessenyei még idéz is belőle egy részletet a *Holmijában* (1779). Sándor István azonban *Magyar Könyvesházában* (1803. 14. p.) már csak közvetve, leírásból ismerte. Szabó Károly felhívása erre a munkára nézve is eredménytelen maradt. Egyesek már ezt is a végkép elveszett magyar irodalmi értékek közé sorozták. Azonban mégis mintegy félszázad múlva előkerült, akkor, amikor a legkevésbé kérték. A góthai tartományi könyvtár szerencsés kezű igazgatója, Krüger Hermann, a könyvtár egyik kolligátumában fedezte fel 1923-ban. Ő hívta fel a budapesti egyetemi könyvtár igazgatójának, Ferenczi Zoltánnak figyelmét az értékes leletre. Ferenczi még ugyanebben az évben kiadta hasonmás kiadásban 300 példányban.

Móricz Zsigmond óriási jelentőséget tulajdonított a 16. századi magyar Elektrának: „Hogy 400 évvel ezelőtt fordították le magyarra Sophokles *Elektráját* — olyan fémjelzése ez a magyar kultúrának, amit fel sem tudunk értékelni.“ (Szegedi Hírlap, 1929. márc. 4. 9. sz. 3. p.) Ugyanígy előbukkanhat valamelyik honi vagy külföldi könyvtárban Meliusnak szegedi bibliafordítása is.

A török megszállással járó háborúk pusztításai, a reformáció és ellenreformáció harcai az ingatlan és ingó vagyon szörnyű pusztulását idézték elő. A pusztítás két legrombolóbb elemének, a tűznek és a víznek legkönnyebb martaléka a könyv, a papiros volt. A nagyfokú pusztulásra mutat a következő néhány számadat is. Szabó Károlynak 1879-ben megjelent *Régi Magyar Könyvtára 1472-től 1711-ig 1793 nyomtatványt sorol fel. Ebből 193 olyan, melyből egyetlen példány sem volt ismeretes, tehát a Szegeden készült nyomtatványon kívül 192. Így a teljesen elveszett könyvek száma majdnem 11 százaléka az összesnek. Ezen kívül mintegy 600 unikum szerepel a Szabó Károly gyűjteményében, vagyis olyan kiadvány, melyből csak egyetlen példány maradt. Ezekből a számokból bátran levonhatjuk azt a következtetést, hogy ha valamely 16. századi könyvből egyetlen példány sem maradt fenn, még nem állítható bizonyosan, hogy egyáltalában nem jelent meg. Hiszen a bibliográfiai munka is felszínre hozott számos olyan nyomtatványt, melyet teljesen elveszteknek hittek. Élénk fényt vetnek erre a következő számok. Sándor István könyvészeti munkája, a *Magyar Könyvesház* (Győr, 1803)*

csak 190 darab 16. századi magyar nyomtatványt sorol fel. Szabó Károly 1879-ben, tehát 76 év múlva, már csaknem kétszer annyiról, 352-ről tud. Ugyanilyen arányban növekedett ezen idő alatt a század folyamán fellendült bibliográfiai munka következtében a 17. századi nyomtatványok száma is.

3. Szabó Károly munkásságával kapcsolatban egy ideig nagy érdeklődés nyilvánult meg a 16. századi szegedi nyomda iránt, Magát Szabó Károlyt is sokat foglalkoztatta ez a kérdés. 1870-ben a *Vasárnapi Újság*-ban a 16. századi nyomdákról között értekezésében megemlékezik a szegedi nyomdáról is (243. p.). Azt is megállapítja itt, hogy a 16. században 25 helyen működő nyomdák közül csak a szegedi esik török-megszállta területre. Ekkor még semmi kételye sem merült fel a szegedi nyomda létezésével kapcsolatban. Hat évvel később, 1876-ban, a *Századok*-hoz mellékelt felhívásban megállapítja: Horányi határozott tudósítása után lehetetlen kételkednünk abban, hogy a könyv egy példánya 1776-ban még az ő könyvtárában volt. Mégis ekkor már feltűnőnek tartja, hogy Szeged mint nyomdahely szerepel, mert, tudtával, török-megszállta területen nem lehetett nyomda. Sőt még egy kételye is van. Miért nyomatta Melius ezt a munkáját a távoleső Szegeden, mikor Debreczenben Török Mihály nyomdájával rendelkezhetett? A három évvel később megjelent *Régi Magyar Könyvtárban* ezeknek a kételyeknek fenntartásával a szegedi bibliára vonatkozólag ugyanezt a szöveget közli le.

Ballagi Aladár értékes nyomdászattörténeti munkájában a nagytékintélyű Szabó Károly alapján ugyancsak kételkedik a Melius-fordítás Szegeden való megjelenésében, sőt a teljes tagadás álláspontjára helyezkedik. Ő már „tudvalevő tényként“ állapítja meg, „hogy a török foglalás területén sem hazánkban, sem másutt sohasem létezett könyvnyomda“. Egyébként azt hiszi, Debreczenben nyomtatták a Czegléd-utcában, és így került Czegléd helyett tévedésből vagás sajtóhibaképpen Szeged neve a közforgalomba, mint a Melius-féle *Új testamentum* nyomdahelye. Ballaginak ez a feltételezése nélkülöz minden valószínűséget. Hiszen egyetlenegy nyomtatvány sem maradt fenn, mely impresszumában a Czegléd-utca jelzést viselné. Miért viselte volna éppen ez?

Ballagi Aladár legdöntőbb érvének tartotta azt a Szabó Károly által is elfogadott véleményt, hogy török megszállás alatt nem működhetett nyomda sem Magyarországon, sem másutt. Trócsányi Zoltán kutatásai azonban megdöntötték Ballaginak ezt a főérvét is. *Magyar és szláv nyomdák a 15. és 16. században* című cikkében (*Magyar Könyvszemle*, 1943. 163—168. p.) megcáfolja azt a hiedelmet, hogy török hódoltság területén nem lehetett nyomda. Az újabb kutatások alapján számos olyan nyomdát sorol fel, mely török megszállás alatt működött. „Ezek után — állapítja meg Trócsányi — alaptalan minden szkeptikus kétely Debreczeni Ember Pál és Horányi Elek, két igen jeles és mindenkor komolyan vett tudós szavahihetőségében“, akik mindketten látták és forgatták a szegedi nyomdának ezt az elveszett termékét.

4. Ballaginak másik főérve, a Czegléd=Szeged sajtóhibára való hivatkozás, egyáltalán nem fogadható el. De ha már, tárgyi adatok hiányában, az abban az időben valóban igen gyakori sajtóhibák hipotéziséhez vagyunk kénytelenek folyamodni, sokkal valószínűbbnek látszik Rác Károly feltételezése. Szerinte a római számokkal jelölt megjelenési év: 1547 szedésénél (MDXLVII) az „X“ helyét a szedő tévedésből felcserélte, és az „L“ után tette: MDLXVII. Az ilyen betűcsere sokkal könnyebben elképzelhető, mint az, hogy valaki Czegléd helyett Szegedet olvasson.

Így Rácz szerint az *Új testamentum* megjelenési ideje nem 1567, hanem 1547. E feltételezés valószínűségét megalapozza az a körülmény, hogy ebben az évben (1547) már Szegeden lakott kiváló és tudós könyvnyomtatónk: *Abádi Benedek*.

A szegedi bibliának 1547-ben való megjelenését Rácz Károly elmés hipotézise alapján magáévá teszi Reizner János, Szeged történetírója is. Sőt saját kutatásai alapján ezt meg is erősíti. (*Szeged története*, 3. köt. Szeged, 1900. 346—347. p.)

Az 1547-es megjelenési év mellett szól Bod Péternek rövid megemlékezése is a Melius-féle bibliafordításról: „Midőn Heltai munkálónak a Szentírásnak kiadásán Erdélyben, az időben Melius Péter is kiadta az Új Testamentomot Magyar-országban és az Ó Testamentomnak valami részeit mint nyomtatta ki Debreczenben, az 1565-dik esztendőben a Sámuel és a Királyok könyveit“ stb. (*A szent Bibliának Historiája*, Szeged, 1748. 142. p.) Heltai szentírásfordításának első kötete 1551-ben jelent meg. Ennélfogva már jóval előbb „munkálódhatott“ rajta, mindenestre már a negyvenes évek második felében. Belesik tehát az 1547-es megjelenési év is. Heltainak bizonyosan hosszabb ideig tartó megbeszéléseket kellett folytatnia munkatársaival (Gyulai István, Ozorai István és Vízaknai Gergely), míg a munkát egymás között felosztották, lefordították és egymás munkáit átnézték, majd a nyomdában kiszedték, korrigálták stb.

Az 1547-es megjelenési év természetesen csak akkor fogadható el, ha Melius születési éve körüli vitában arra az álláspontra helyezkedünk, hogy Melius nem 1536-ban, hanem 1515-ben született. A Meliusra vonatkozó még tisztázatlan időrendi adatok végleges meghatározását ugyanis nehézzé teszi az a bizonytalanság, mely születési évének megállapítása körül mutatkozik. Míg Horányi minden forrásra való hivatkozás nélkül Melius születését 1536-ra teszi (*Memoria Hungarorum*, 2. köt. 602. p.), addig Fényes Elek a „közvélekedésre“ való hivatkozással születési évét 1515-ben állapítja meg (*Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota*, Pest. 1836. 1. köt. 331. p.). Egyház- és irodalomtörténetíróinkat ez a bizonytalanság sokszor igen kényelmetlen helyzetbe sodorta. Azokat különösen, akik az 1536-os évet fogadták el. Bizonyítékokat kellett teremteniök pl. annak az elfogadtatására, hogyan lehetett Melius 1557-ben, 21 éves korában, a wittenbergi egyetemen tanuló magyar diákok széniora, és hogyan lett 1561-ben, 25 éves korában, a Tisza-melléki protestáns egyházak püspöke. Ha azonban Melius születési évét Fényes Elek megállapítását, 1515-öt fogadjuk el, ez a születési évszám kiküszöböli mindezeket a nehézségeket, és Rácz Károly feltételezését is valószínűbbé teszi. Rácz természetesen, mint már előtte Révész Imre, Warga Lajos és később Czákó Gyula is, Meliusra vonatkozó munkáiban az 1515-ös születési évből indul ki.

5. A szegedi nyomda létezésére vonatkozó feltételezés — mint mondtuk — két feljegyzésen alapul: Debreczeni Ember Pál és Horányi Elek feljegyzésein. Mindkét történetíró tudatában van annak, hogy itt egy nagybecsű és ritka nyomtatványról van szó. Horányi, kinek könyvtárában, vallomása szerint, megvolt a könyv, még a méretét is közli és hozzáteszi: „Ratum et illaesum exemplar“, vagyis „teljes és érintetlen példány.“ Ha nem lett volna előtte olyan becses, nem tartotta volna ennyire számon. Ember Pál pedig kétszer is hangsúlyozza, hogy a könyv kezében volt és forgatta, sőt a református egyházközség vezetőivel együtt olvasta és rájuk mint tanúkra hivatkozik. Ő előtte is becses volt tehát a

könyv nemcsak vallási szempontból, hanem mint ritkaság is. Szabó Károly is eleinte megdönthetetlennek tartotta különösen Horányi állítását. Kár, hogy a szövegből nem tudott többet kiolvasni, és később kételyei támadtak a szegedi megjelenésben. Reizner és Trócsányi eredményei bizonyára megnyugtatták volna.

6. Reizner és Trócsányi munkái után a szegedi nyomdára vonatkozó újabb bizonyítékszemmellettel, sem ellene nem merült fel. Az egymással ellentétes következtetésekből az látszik legvalószínűbbnek, hogy a Melius-féle *Új testamentum valóban Szegeden jelent meg Abádi Benedek nyomdájában 1547-ben*. Tehát ebben az időben volt Szegeden nyomda. Afféle vándornyomda lehetett, mint amilyen a legtöbb 16. századi nyomda volt és igen rövid ideig működött. Semmiesetre sincs tehát jogunk tagadni létezését. Biznunk kell abban, hogy egy szerencsés véletlen felszínre hozza valamely könyvtárban, levéltárban lappangó termékét és véglegesen eldönti a kérdést.

II.

A kérdés irodalma

A 16. századi szegedi nyomdáról önálló munka nem jelent meg. Csak kisebb cikkek foglalkoznak vele, és főképpen bibliográfiai, egyház- és irodalomtörténeti munkák szentelnek a kérdésnek kisebb-nagyobb teret. Igyekeztem összegyűjteni mindent, amit e kérdéstről írtak. Mint minden bibliográfiában, természetesen ebben is lesznek hiányok. A bibliográfus ébersége sem lehet tökéletes, keze sem érhet el mindenhova.

De mint minden bibliográfia, ez is rejt magában bizonyos tanulságokat. Egy kis bepillantást kapunk a történetírás „boszorkánykonyhájába”. Belelátunk azokba a csatornába, hajszalerekbe, amelyeken keresztül szivárognak át a történeti tények, és mellettük egyes kisebb, esetleg sajtóhibákból származó tévedések és jutnak a felszínre, a köztudatba. Láthatjuk azokat a sokszor igen nagy nehézségeket, melyek néha, jelentős kérdések tisztázását megakadályozzák vagy lehetetlenné teszik.

Néhány olyan munkát is felvettem, amelyről feltételezhető volt, hogy esetleg megemlékeznek a bibliafordításról: hogy ezt *nem* tették, abból is lehet bizonyos következtetést levonni.

A közölt szövegekben a kérdésre vonatkozó fontosabb részeket igyekeztem minden esetben szóról szóra, az eredeti helyesírással közölni; a többször előfordulókat vagy kevéssé fontosakat csak rövidítve vagy kivonatolva. De minden esetben közlöm a forrás lapszámát, ahol a teljes szöveg megtalálható. Az egymással összefüggő szövegekre utalással mutatok rá. Az idegen nyelvű szövegeket lefordítottam magyarra, a többször előfordulókat azonban csak egyszer, az első előfordulás helyén.

*

1. **Czvittinger** Dávid: Specimen Hungariae literatae. Francofurti et Lipsiae, 1711. Melius Petrus címszó alatt elmondja életrajzát. Munkáit nem sorolja fel. (253. p.)
2. **Lampe**, Frid[ericus], Adolph[us]. Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania. Trajecti ad Rhenum [Utrecht], 1728. Tulajdonképpen Ember Pál munkája, melyet Lampe, kiváló német

teológus, az utrechti egyetem tanára adott ki a szerző (Ember Pál) nevének elhallgatásával.

a) „*Szeged civitas cum arce, ubi etiam florentem Ecclesiam Ref. olim fuisse quam certissimum est. Librum etiam in Tipographia Szegediensi impressum, me olim vidisse, memin.*” = „Szeged város várral, melyről bizonyos, hogy régebben virágzó református egyházközsége is volt. Emlékszem, hogy régebben láttam a szegedi nyomdában nyomtatott könyvet.” (648. p.)

b) „*Petrus Melius, idem Novum Testamentum, ex integro Szegedini, (ut recordor) excusum, usui Reform. Ecclesiarum aconodans. Exemplar hujus in instructissima Scholae Szattmariensis Bibliotheca, (in Anno 1703. proh dolor! praedae militum et Vulcano exposita) me vidisse, et versasse omnino memin, qua de re testimonium mihi perhiberi a Clarissimis, et mihi amicissimis in Ministerio Ecclesiae et Scholae Colegis, (quibus ante miseram nostri cladem et ruinam nunquam satis deplorandam, jucundissime convixi) nullus dubito, simul enim prensavimus librum.*” = „Melius Péter, mint emlékszem, az Új testamentumot a református egyház használatára teljesen lefordította. Emlékszem, hogy ennek egy példányát a kiváló szatmári iskola könyvtárában láttam, és alaposan átlapoztam. Maga a könyvtár 1703-ban katonai betörés és tűz áldozata lett. Erről az egyházközség és iskola kitűnő és velem baráti viszonyban levő vezetői, (kikkel soha eléggé meg nem siratható nyomorúságos pusztulásunk előtt barátságban együtt éltem) kétségtelenül tanúságot szolgálhatnak, hiszen együtt lapozgattuk a könyvet.” (728. p.)

3. **Bod Péter:** a) A Szent Bibliának Historiája. Szeben, 1748. „*Midőn Heltai munkálódnék a Szentírásnak kiadásán Erdélyben, az időben Melius Péter is kiadta az Új Testámentomot Magyar-Országban, és az O-Testámentomnak is valami Részeit, mint Nyomtatta ki Debretzenben 1565-dik Esztendőben a Sámuel és Királyjok két Könyveit Foliántban..*” (142. p.). V. ö. 21. sz.
- b) Magyar Athenas. [Szeben], 1766. Ebben az életrajgyűjteményben is foglalkozik Meliusszal, munkáit is felsorolja, azonban az Új testamentumot nem említi. (171—173. p.)
4. **Horányi, Alexius [Elek]:** Memoria Hungarorum. Pars 2. Viennae [Bécs], 1776. Melius munkái között megemlíti Új testamentum-fordítását: „*Novum Testamentum in hungaricam linguam conversum, editumque Szegedini, MDLXVII. 4. Dolendum, quod nimis minuto typo, frequentibusque verborum compendiis in lucem prodierit. Ratum et illaesum exemplar in mea conservatur Bibliotheca.*” = „Magyarra fordított Új testamentumát Szegeden adta ki 1567-ben. 4. [Negyedréti alakban.] Sajnos igen apró betűkkel és gyakori szóróvidítésekkel jelent meg. Teljes és sértetlen példányát könyvtárámban őrzöm.” (604. p.)
5. **Wallaszky, Pavlus [Pál]:** Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria... Posonii et Lipsiae 1785. Foglalkozik Meliusszal, de Új testamentumát nem említi. (117. p.)
6. **Sándor István:** Magyar könyvesház avagy a magyar könyveknek nyomtatások ideje szerént való rövid említésök. Győr, 1803. „1567. Szeged. Új Testamentom. 4° For[ditotta] Melius Péter.” (3. p.)
7. **Tóth Ferencz:** A helvétziai vallástételt követő túl a tiszai superintendenciában élt református püspököknek élete, a jelen időkig

lehozva. Győr, 1812. „Azonban, hogy a nép is tudhassa, hogy a Kathekezizmusban kitett igazságok valóságosan a Bibliából vetettek, az Új Testamentomi Sz. Könyveket magyarra fordította és Szegeden 1567-ben kiadta, melyből Horányi egy ép és egész exemplarral bír.“ (59. p.) V. ö. 4. sz.

8. **Németh, Joannes [János]:** Memoria Typographiarum Inelyti Regni Hungariae. Pesthini 1818.

a) „Szegedinum. LIX. Typographiae Szegediensis vestigium superest de anno 1567. Lampe in Histor. Eccl. Reform. in Hungar. pag. 648. librum etiam in typographia Szegediensi impressum, me olim vidisse memini (Paulus Ember) item pag. 728. Hunc ipsum librum scribit in bibliotheca Szathmariensi anno 1703. combustum fuisse. Alexius Horányi in memoria Hungaror. et Provincial. scriptis editis notorum Tom. 2. pag. 604. ita hujus meminit: «Petri Melii novum Testamentum in Hungaricam Linguam conversum, editumque Szegedini MDLXVII. in 4-to. Dolendum quod nimis minuto typo, frequentibusque verborum compendiis in lucem prodierit. Ratum et illaesum exemplar in mea conservatur Bibliotheca.» Hucusque Horányi. Sed haec antiqua Szegediniensis Typographia brevi tempore duravit. Nostra aetate ab anno 1803 novam Typographiam erexit Szegedini Urbanus Grün Regius Privil. Typographus“ (147—148. p.). = „A szegedi könyvnyomda nyomai 1567-től maradtak fenn. Lampe «A protestáns egyházak története Magyarországon» című munkájának 648. lapján a következőket mondja: «Emlékszem, hogy a szegedi nyomdában nyomtatott könyvet valsmikor láttam.» (Ember Pál.) Hasonlóképpen a 728. lapon: Ugyanerről a könyvről azt írja, hogy a szathmári könyvtárban 1703-ban elégett. Horányi Elek «Memoria Hungarorum» című munkájában erről így emlékezik meg: «Melius Péter Új testamentumát magyarra fordította és kiadta Szegeden 1567-ben negyedrért kiadásban. Kár, hogy igen kis betűkkel és gyakori szórövidítésekkel jelent meg. Teljes és sértetlen példányát könyvtáramban őrzöm.» Eddig Horányi. Ez a szegedi nyomda rövid ideig működött. Korunkban, 1803-ban Grün Orbán, királyi könyvnyomtató új nyomdát alapított.“

b) A Magyar Országai és Erdélyi Könyvnyomtatók neveik, és a helyek, a hol és az idő, és meddig nyomtattak. Tudományos Gyűjtemény. Pest. 1817. 11. köt. Betűrendben közli a könyvnyomtatók neveit. A szegedi nyomda nem szerepel a névsorban, valószínűleg azért, mert a szegedi nyomda tulajdonosának neve nem ismeretes. (76. p.)

9. **Ferenczy Jakab:** Magyar Írók. Életrajz-gyűjtemény. Bp. 1856. Közli Melius rövid életrajzát, felsorolja munkái egy részét, az Új testamentum-fordítást nem említi. (233. p.)

10. **Hoefler, [Ferdinand]:** Nouvelle Biographie Générale. Tome 34. Paris, 1865. „Melius (Jean-Pierre)“ címszó alatt közli Melius rövid életrajzát és megemlíti néhány munkáját, többek között Új testamentum-fordítását: „Outre des traductions hongroises du Nouveau Testament et de plusieurs parties de l'Ancien, on a de lui...“ = „Az Új testamentum fordításán és az Ó-testamentum több részének fordításán kívül van még... Egyébként sem nyomdahelyet, sem évszámot nem közöl. (846. hasáb.)

11. Szabó Károly: a) Kissebb történelmi munkái. 2. köt. A XVI. századi magyar nyomdászatról, különösen Heltai Gáspár kolozsvári nyomdájáról. Bp. 1873. „A XVI. században 25 helyen, némely csekély helységben is, működött nyomda hazánkban, melyek közül csak az egy Szeged esik hazánkba a török által elfoglalva tartott területére. Ezek a nyomdák keletkezésük szerint sorozva a következők: ...7. Szeged 1567., hol Melius Péter debreczeni ref. lelkész ma már végképpen elveszett Új Testamentoma nyomtatott.“ (407. p.) Először: Vasárnapi Újság, 1870:243. p.
- b) XV. és XVI. századbeli magyar nyomtatványok, melyeknek jelenleg egy példánya sem ismeretes. Közli Szabó Károly. Melléklet A Századok 1876. évf. 6. füzetéhez. „11. sz. 1567. Melius Péter. Új testamentum. Szeged. 1567. 4—r[ét]. Ezen Melius által fordított új testamentumot, mint saját könyvtárában meglevőt említi 1776-ban Horányi.“ Itt közli Horányi szövegét. „Horányi ezen határozott tudósítása után lehetetlen kételkednünk, hogy ezen ma már végképpen elveszett könyvének egy példánya 1776-ban még az ő könyvtárában megvolt. Emlékszik ezen Szegeden nyomtatott Új Testamentom egy példányáról Debreczeni Ember Pál is, mint amelyet a szathmári ref. iskola könyvtárában látott és forgatott, de amely 1703-ban Szathmárnak a császáriak által történt elfoglaltatása alkalmával zsákmány vagy tűz áldozatja lett. Lásd Lampe stb. A szegedi XVI-ik századi könyvnyomdának ezen egy munkán kívül, melynek ma egyetlen példányát sem bírjuk, semmi emléke nincs. Feltűnő előttem e korban Szeged mint nyomdahely, már azért is, mert Szeged ez időben török kézben volt, tudomra pedig hazánkban török által bírt területen sehol nyomda nem működött; de még feltűnőbb és megfeszíthetlenebb előttem, miért nyomatta Melius e munkáját a távolos Szegeden, midőn helyben Debreczenben a Török Mihály nyomdájával rendelkezhetett.“ (6—7. p.) V. ö. 14. és 39. sz.
- c) Régi Magyar Könyvtár. Az 1431—1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Bp. 1879. A 63. szám alatt a b) alattival teljesen azonos szöveg. (33. p.)
12. Balogh Ferenc: A magyar protestáns egyház történelem részletei a reformatió korától jelenig. Debreczen, 1872.
- a) „Bibliafordítás. Új testamentum. Szeged (?) 1567. 4 r. A kecskéméti anyakönyvi feljegyzések szerint Debreczenben 1571-ben jelent meg. (S.[áros] P.[ataki] Füzetek 1859. év 66. p.) Ember Pál még látta egy példányát a szathmári könyvtárban (Lampe: 728. l), melyet 1703-ban a tűz emésztett el. Ma már Melius újszövetségi fordítása egész irodalmunkban sehol sem találtatik.“ (92. p.)
- b) „Új szövetsége ma már egy példányban sem találtatik.“ (U. o. 163. p.)
- c) A magyar biblia kiadásainak korrendi táblázatán a 3. sorszám alatt: „1567. Szeged ? Melius Péter.“ (U. o. 178. p.)
13. Toldy Ferenc: Visszatekintés a nyomdászat négyszáz éves történetére Magyarországon. A Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei. 14. köt. Bp. 1873. Röviden ismerteti a magyar nyomdászat fejlődését. A 16. században kiemeli Debreczent, mint a legnevezetesebb nyomdászvárost. A részletekkel nem foglalkozik, a szegedi nyomdáról nem szól. Közli a nyomdászat 400 éves évfordulója alkalmából rendezett könyvészeti kiállítás lajstromát. Melius két munkájával szé-

repel. Az egyiket Debrecenben, a másikat Kolozsvárt nyomtatták. (64. p.)

14. Frankl [Fraknoi] Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a 16. században. Bp. 1873. A függelékben: „A magyarországi nyomtatványok a 16. században“ cím alatt felsorolt nyomtatványok között 1567 évszám alatt: „Melius Péter. Új Testamentum. (Szeged.)“ (370. p.)

15. Ballagi Aladár: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877. Bp. 1878. A szegedi nyomdára vonatkozó egyetlen számbavehető tanúnak Debreczeni Ember Pált tartja. Horányi művét, a Memoria Hungarumot „felületes és hibákkal zsúfolt“-nak mondja. — A szegedi bibliáról: „Mivel a munkának egyetlen példánya sem ismeretes, a vitások közé kell sorolnunk. Ha pedig vitás kérdés, akkor mi félretesszük az ingadozó adatokat, s az eligazodásra a dolog természetét vesszük irányadó kalauzul.

Melius Péternek állítólag 1567-ben megjelent Új Testamentuma egyetlen terméke volna a szegedi nyomdának. Szeged 1567-ben török hódoltság volt. Az pedig tudvalevő tény, hogy a török foglalás területén, mind ez ideig, sem hazánkban, sem másutt, sohasem létezett könyvnyomda. A szegedi műhely tehát e tekintetben egyedüli, csodálatos kivételt képezne. Ezen kívül nem lehet föltenni, hogy Melius, ki rendelkezhetett Török Mihálynak Debreczenben működő nyomdájával: úttalan utakon, kiteve a portyázók prédájának, a távol fekvő Szegedre vitte volna művét sajtó alá. Nem tudjuk elképzelni, hogy az a Melius, ki 1561 óta 1571-ig tömör munkáját nyomatta Debreczenben és Váradon, épen a közbeeső 1567-ik évben, miért adott volna ki egyet, a török uralom alatt levő Szegeden?

Figyelembe véve az elmondott körülményeket, azt hisszük, hogy Melius az Új Testamentumot vagy sohasem nyomatta ki, vagy ha igen, akkor sem Szegeden, hanem Debreczenben, és pedig a címre kiteve, hogy Czepléd utcában, mely az ő idejében már, Debreczennek külön város tizedét képezte.“

„Hogyan lett Czeplédből Szeged? annak Ember Pál vagy Horányi emlékezete, vagy idegen származású szedőjük nyelvérzéke a megmondhatója. Könnyen megeshetett, hogy a szedő Czeplédet Szegednek szedte, idegenek ma is folyton összetévesztik Czeplédet, Szegedet és Székelyhidat. Különben is, a sajtóhiba akkoriban jóval gyakorabban fordult elő, mint jelenleg.“

„Bátran feltehető tehát, hogy ha csakugyan megjelent Melius Új Testamentuma, címlapján sajtóhibából állott Czepléd (t. i. utca) helyett Szeged.“ (61—64. p.) V. ö. 30. és 39. sz.

16. Rácz Károly:

a) A magyarhoni reformáció bölcselemi története. Arad, 1882. „Ugyancsak Konstantinápolyban tartózkodása alatt magyarra fordította az újszövetséget és Debreczenbe visszerzte után 1547-ben ki nyomatta Szegeden Abádi Benedek által.“ (121. p.)

b) Szegedi Kis István tiszántúli reformátorkodása 1538—1553. Melléklet a Szabad Egyház 1891. 19—20. számához. „Melius Konstantinápolyban a Török Bálint mellett tartózkodása ideje alatt lefordította az Újszövetséget magyar nyelvre és miután hazajött Debreczenbe, s ott a Török család oltalma alatt vonta meg magát, híret vevén annak, hogy Abádi Benedek, az első tanult magyar nyomdász és reformátor Szegeden, elküldötte hozzá a kéziratot, ki

azt kinyomatta még azon 1547-ik évben, úgy a saját, mint a Szegedi Kis István felügyelete alatt, mi a könyv sajtó alól való kikeresését csak gyorsította. Abádi már nem volt újoncz e téren, miután már 1541-ben Újszategen Erdősi János által fordított Újszövetséget közelmérés szerint díszesen kinyomatta. Horányinál, kinek könyvtárában még a múlt században 1776-ban megvolt a Melius Újszövetségének egy példánya, nyomdahibából 1567 évszám (MDLXVII) áll 1547 (MDXLVII) helyett, mit az okozott, hogy a római számokkal jelzett évszámokban az X betű utána került a betűszedő elnézése folytán az L betűnek, melyet kár, hogy boldog emlékü kitűnő könyvésznök Szabó Károly figyelembe nem vett, akkor nem kell való töprengenie a felett, hogy mért nyomatta Melius ezt a könyvet a Debreczenhez távol eső Szegeden?" (3. p.)

Majd később a két reformátor hitvitáiról szól, és így folytatja: „Melius keményen tartotta magát hosszas ideig a Szegedivel vitázásban és igen sokáig versekkel és könyvecskékkel válaszolt ellene. E vers- és könyvtöredékek megvoltak még Skaricza Máté birtokában, mint ő maga mondja. Kár, hogy legalább címeket nem említi vagy valami kis részletet nem közölt azokból mutatványul. Ha nyomtatva voltak e versek és könyvecskék vagy mai kifejezés szerint: röpiratok, csakis az Abádi Benedek nyomdájából kerültek ki az 1547—49. évek alatt Szegeden.“ (4. p.) V. ö. 11. és 15. sz.

17. Zoványi Jenő:

a) Tanulmányok a magyar protestáns egyház és irodalom történetéből. Sárospatak, 1887. „Melius Péter ifjúkora“ című tanulmányában Melius életrajzi adataival kapcsolatban Rácz Károllyal vitázik. Többek között ezeket mondja: „Még csak egy érve ellen teszem meg ellenvetésemet. Azt állítja (Szabó d. Egyház 1886. 12. sz.), hogy Melius Újszövetség-fordítását 1547-ben adta ki Szegeden. Ezt határozottan az újjából szopta. Mert kétségkívül 1567-ben s nagy valószínűséggel Debreczenben adatott ki.“ Ezt az állítását Zoványi Szabó Károlyra és Ballagira való hivatkozással igazolja. (46. p.) V. ö. 16. sz.

b) Teológiai ismeretek tára. 2. köt. Mezőtúr. 1898. Ebben az általa szerkesztett munkában Melius munkái között a 22. sz. alatt: „Új-testamentum. Szeged (?), 1567.“ (277. p.)

18. **Bodnár Zsigmond:** A magyar irodalom története. 1. köt. Bp. 1891. „A híres debreczeni prédikátornak Horhi Melius Péternek köszönhetjük a biblia több részének fordítását, melyek közül az Új Testamentum állítólag Szegeden jelent meg. A mi nagyon valószínűtlen, mert a török hódoltságban sehol sem volt nyomda. Ballagi Aladár Czeglédet gyanítja és sajtóhibának nézi.“ (125. p.) V. ö. 15. sz.

19. **Firtinger Károly:** A magyar állam nyomdászattörténeti térképe. A Millennium alkalmából. Bp. 1896. Szeged a térképen azok között a városok között szerepel, ahol csak a 19. század első felében volt nyomda. A történeti részben sem emlékezik meg a 16. századi szegedi nyomdáról.

20. **Pallas Nagy Lexikona.** 12. köt. Bp. 1896. Melius címszó alatt felsorolja munkáit. Ezek között: „Új Testamentum. (Szeged 1567. Elvezett).“ (488. p.)

21. **Novák Béla:** Melius Péter élete és munkái. Bp. 1899. „Horányi említi, hogy Melius e munkája Szegeden jelent meg 1567-ben.“ Leközli Horányi feljegyzését magyar nyelven. (V. ö. 4. sz.) „Sokan

hajlandók azt hinni, hogy Horányi tévedett, amennyiben a kérdéses munka nem 1567-ből való, hanem korábbi, támaszkodva Bod Péterre.“ (V. ö. 3. és 4. sz.) „Már pedig Heltai bibliája 1551—65. közt jelent meg s így Meliusnak is legalább ebben az időben kellett kiadni az övét. A nyomtatási helyre vonatkozólag van még egy másik tanunk: Debreczeni Ember Pál.“ Őt is idézi magyar nyelven. Majd a többire vonatkozólag Ballagi álláspontjára helyezkedik és az ő érvelését követi. (87—88. p.)

22. **Reizner János:** Szeged története. 3. köt. Szeged. 1900. Ismerteti az egész irodalmat. Szabó Károly és Ballagi Aladár bizonyítékait cáfolja és a saját kutatásai alapján új érveket hoz fel a Szegeden működött nyomda bizonyítására. Rámutat Melius Péter szegedi rokonságára: „Juhász Péter különben a török-hódoltság után nagy számmal Debrecenbe menekült szegediekkel rokonai összeköttetésbe is került. Sógora volt «Franciscus literatus» a Szegedről származott Szabó György menekültnek fia. (Debrecen város tanácsi jegyzőkönyve 1564. év.) Ez annál fontosabb, mert 1547-ben, Debrecen város tanácsi jegyzőkönyve szerint Benedek pap, aki nem más mint szegedi Abádi Benedek, Debrecenben lakó Szabó Andrásnak minden javait 160 frt értékig minden más hitelező elől lefoglalta. Az 1547-ik évben ép Szegeden lelkészkedett Abádi Benedeknek a Debrecenbe elszármazott Szabók ellen támasztott ezen 160 frt követelése talán az Új Testamentum nyomdai költsége lehetett, mint amely má 1547-ben nyomtatott s mint amelynek nyomtatási költségei Juhász Péter helyett a vele sógorságban levő szegedi Szabók vállaltak kezességet.“ (346—347. p.)
23. **Czimer Károly:** Szeged monographiája. Budapesti Szemle. 1901. 106. köt. (Reizner János Szeged története című négy kötetes munkájának bírálata.) „...nem felel meg a történeti igazságnak az, hogy Abádi Benedek, aki 1545-ben Szegeden hitújítólépett fel, a nyomdát is Szegedre telepítette volna, ami egyébként nem is az övé volt. Ennek ellenére a szerző Abádi Benedek szegedi nyomdájának létezését több helyütt légből kapott okoskodással igyekszik bizonyítani, de azon föltevése, hogy a többi hitújító példájára Abádi is állíthatott vándor nyomdát Szegeden (III. 344—346.) csak akkor volna elfogadható, ha a szegedi vándorsajtó nyomtatványaiából igazolható példány maradt volna fenn, amde ennek — vagy más megbízható adat — hiányában a XVI. századbeli állítólagos szegedi nyomda létezését nem lehet igazolni, annyival inkább, mert a XVI. századbeli hazai könyvnyomtató-műhelyeket pontosan ismerjük és azok között Abádinak szegedi nyomdája nem fordul elő“ (214—215. p.)
24. **Szinnyei József:** Magyar írók élete és munkái. 8. köt. Bp. 1902. Melius Péter címszó alatt: „Új Testamentum. Szeged. 1567. (Egy példánya sem ismeretes.)“ (1058. hasáb.)
25. **Pusztai Ferenc:** Nyomdászati enciklopédia. Bp. 1902. „Szegedi könyvnyomtatás“ címszó alatt: „E városban a könyvnyomtatás aránylag későn, csak 1801-ben honosult meg. Vannak ugyan tudósaink, akiknek állítása szerint Melius Péter 1567-ben megjelent Új Testamentuma Szegeden nyomódott volna. Újabb könyvészeink tagadják a szegedi nyomda létezését, szerintük a török által elfoglalt területen nyomda nem működhetett. Ballagi Aladár azt hiszi, hogy

itt egyszerű sajtóhibával van dolgunk és Melius könyve Debrecenben nyomódott; „Szeged“ helyett ugyanis „Czegléd“-et kell olvasnunk, minthogy Debrecenben a nyomda a Czegléd-utcában volt, s mivel a Czegléd-utca már abban az időben is külön várostizede volt Debrecennek.“ (409. p.) V. ö. 15. és 39. sz.

26. **Kleemeier**, Friedr[ich], Joh[an]: Handbuch der Bibliographie. Wien—Pest—Leipzig, 1903. Betűrendben közli a világ régebbi nyomdahelyeit. Köztük: „Szegedinum, Szegedin 1567.“ (269. p.)
27. **Czakó Gyula**: Melius Péter élete és működése. Debrecen, 1904. „A Melius által fordított Új Testamentum állítólag Szegeden jelent meg 4 r. alakban 1567-ben. Sokkal valószínűbb azonban, hogy Debrecenben nyomattatott. A kecskeméti anyakönyvi feljegyzések Debrecenben is teszik az Új Testamentum megjelenési helyéül, megjelenési évéül pedig 1571-et említik. Ezen Melius által fordított Új Testamentumot mint saját könyvtárában meglevőt említi 1776-ban Horányi; emlékszik ezen Új Testamentum egy példányáról Ember Pál is, mint amelyet a szatmári ref. iskola könyvtárában látott és forgatott, de amely 1703-ban Szatmárnak a császáriak által történt elfoglalása alkalmával, zsákmány vagy tűz mártaléka lett. Ma már, sajnos, Melius újszövetségi fordítása egész irodalmunkban sehol sem található.“ (75—76. p.)
28. **Kanyaró Ferenc**: Melius ismeretlen és elveszett művei. Magyar Könyvszemle, 1906. „Az elmenekült könyvnyomató, Török Mihály, a török hódoltság földén, Szegeden nyomtatta ki ezután Melius „Új-testamentumját“, mely oldaljegyzeteivel és magyarázataival valószínűleg époly ékesszólóan illusztrálta a debreceniek hitbéli álláspontját, mint az ott előbb kiadott szentírásbeli könyvek. Ez Új Testamentum is nyomtalanul eltűnt. Egy példánya megvolt 1703-ig a szatmári ref. iskola könyvtárában, egy másik példány 1776-ban Horányi bibliografusunk könyvei között. Mily tanulságos lehetne ma ez érdekes munka az akkori idők nézeteinek megismerésére.“ (296. p.)
29. **Szmollény Nándor**: A középkori Szeged műveltsége. Szeged, 1910. Vita tárgyát képezi, hogy Abádi Benedek állított-e fel Szegeden nyomdát vagy sem... Nincs kizárva, hogy Abádi Benedek — még ha nem is maradt fenn igazoló példányunk — Szegeden egy új nyomdát állított fel. Hogy szükségére volt rá szegedi működése közben, az bizonyos, hisz a hithű katolikus színmagyar néphez fordult, melyet bizony egyszerű, bármily lelkes prédikációval aligha vélt könnyen meghódíthatónak, míg nyomtatvány útján — ami ez időben általán divatban volt — inkább terjeszthette tanait.“ Majd később: „Némelyek szerint 1547-ben Szegeden Abádi nyomtatta volna ki Melius Horhi Juhász Péternek Új Testamentumát. Frankl Vilmos e dátumot 1567-re teszi, mit kiváló bibliográfusunk, Szabó Károly is helyben hagy.“ (20—21. p.) V. ö. 22. sz.
30. **Csűrös Ferenc**: A debreceni városi nyomda története 1561—1911. Debrecen, 1911. A jegyzetekben megemlékszik a „rejtélyes nyomdáról“. Cáfolja Ballaginak sajtóhiba-kombinációját, hogy Czegléd-utca helyett Szegedet szedtek volna nyomdahelyül. (V. ö. 15. sz.) Azonban sajtóhiba feltételezése nélkül ő sem tud bizonyítani. „Szerintem — mondja —, egyszerűbben lehet a kérdést megfejteni. Horányi e

szavakkal emlékszik meg a könyvről: »Novum Testamentum in hungaricam linguam conversum Szegedini XDLXVII.« [A római számban Csűrősnél is sajtóhiba van: az X az M helyett áll!] A Szegedini egyszerűen tollhíba Debrecini helyett. Az Ember Pál homályos emlékezés, melynél a két nagy alföldi város nevének összetévesztése nem lehet feltűnő. Eszerint Melius Új Testamentuma is valószínűleg debreceni kiadvány volt, melyet Török Mihály nem Szegeden, hanem Debrecenben nyomtatott.“ (312. p.)

31. **Deschamps, Paul:** Dictionnaire de géographie ancienne et moderne... par un Bibliophile. Weimar, 1922[?] „Szegedinum, Szegeden [így!], Szegedin, ville forte de Hongrie, chef-lieu comitat de Csongrád, au confl. de la Theiss et du Marosch. Lampe dans. l'Hist. des Églises réformées en Hongrie (p. 648.), fait mention de l'imprimerie de Szegeden à la date de 1567: un Nouveau Testament, traduit en hongrois, et impr. à cette ville à cette date, in 4°, est signalé par plusieurs auteurs, mais le seul exempl. connu périt en 1703 dans l'incendie de la bibliothèque de Szatmár. Quoiqu'il en soit, cette typogr. eut brève existence, et ce n'est qu'au début du siècle actuel qu'on la voit reparaître avec un typogr. du nom d'Orbán Grün, qui prend le titre de „Regius Typographus privit“. = Szegedinum, Szegeden[!], Szegedin megerősített város, Csongrád vármegye székhelye, a Tisza és Maros összefolyásánál. Lampe «A protestáns egyházak története Magyarországon» című munkájában (648. p.) említést tesz a szegedi nyomdáról, melyet ebben a városban, ebben az évben nyomtattak 4-rét kiadásban. A munkát több író is emlegeti, azonban az egyetlen ismert példány elpusztult a szatmári könyvtárnak 1703-ban történt leégése alkalmával. Mindenesetre a nyomda rövid életű volt és csak a jelen század elején újult meg Grün Orbán nevű nyomdász útján, aki a „Királyi könyvnyomtató“ címet vette fel. (1212. hasáb.) V. ö. 2. és 8. sz.
32. **Musnai László:** A magyar biblia története. Cluj-Kolozsvár, 1925. Foglalkozik Melius bibliafordításával is. „Az Újszövetséget Szigeten 1567-ben adta ki 4° alakban, azonban egyetlen példánya sem maradt fenn.“ A „Sziget“ elírás vagy sajtóhiba lehet „Szeded“ helyett. (9. p.)
33. **Harsányi István:**
 a) A magyar biblia. Bp. 1927. „Bizonyára szintén magyarzatokkal ellátva adta ki Melius az Új Testamentum fordítását is, amely Horányi Elek és Debreczeni Ember Pál bizonyága szerint Szegeden: 1567-ben jelent meg. Horányi könyvtárában még megvolt e fordítás egy példánya, amelyről azt írja, hogy sajnálandó, hogy felette kicsinyített nyomással, vagyis igen apró betűkkel, és a szavaknak gyakori összehúzásával jött napvilágra. Ember Pál is látott egy példányt belőle a szatmári református iskola könyvtárában. Abban, hogy ez a bibliafordítás Szegeden jelent meg, kételkedniünk kell, mert a törökök birtokában volt városok közül egyben sem volt nyomda és így Szegeden sem. [V. ö. 39. sz.] Ha Szegeden jelent volna meg, a Debrecenből elmenekült Török Mihály nyomdájában, akkor annak a nyomdának ez volna az egyetlen terméke. Inkább valószínű, ha csakugyan kinyomtatott, Debrecenben jelent meg.“ (42—43. p.)

- b) A reformáció hatása a magyar közművelődésre. Bp. 1923. „1567-ben megjelent Újtestamentumból, sajnos, egy példány sem ismertes. (15. p.)
34. **Magyar irodalmi lexikon.** Szerk. Ványi Ferenc, Bp. 1926. Meliusz címszó alatt felsorolja munkáit. Ezek között: „Újtestamentum. Szeged. 1567.“ (560. p.)
 35. **Novák László:** A nyomdászat története. 2. könyv. 16. század. Bp. 1927. A könyv a szegedi nyomdát nem említi.
 36. **Gulyás Pál:** A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Bp. 1931. Ismerteti a szegedi nyomdára vonatkozó irodalom egy részét, az egyháztörténetírók kutatásaival nem foglalkozik. Vitatja Ballagi és Csürös hipotéziseit (V. ö. 15. és 30. sz.), de nem foglal el határozott álláspontot. Nem fogadja el bizonyosnak, hogy Szegeden nem volt nyomda. „De hát olyan bizonyos-e, hogy Szegeden nem volt nyomda és hogy e nyomda vezetője Török volt? Utóbbit sem Ember, sem Horányi nem állítja. Sőt utóbbinak a kiadványt jellemző mondata: «Sajnálom, hogy szerfölött apró betűkkel és gyakori szóróvidítésekkel került napfényre», mintha sehogy sem illenék Török kiadványaira. Ezek ha sokszor nehezen olvashatók, bizonyára nem a betűk apró volta, mint inkább a rossz nyomás következtében.“ (129—130. p.)
 37. **Bíró Miklós—Kertész Árpád—Novák László:** Nyomdászati lexikon. Bp. 1936. „Szegedi könyvnyomtatás“ címszó alatt a 16. századi nyomdát nem említi. (454. p.)
 38. **Löffler, Karl—Kirchner, Joachim:** Lexikon der gesamten Buchwesens. 3. köt. Leipzig, 1937. „Ungarischer Buchdruck“ címszó alatt röviden ismerteti a magyar könyvnyomtatás őstörténetét. A szegedi nyomdát nem említi. (462. p.)
 39. **Trócsányi Zoltán:** Magyar és szláv nyomdák a XV. és XVI. században. Magyar Könyvszemle, 1943. Felsorolja Európa különböző országaiban a török megszállás alatt működött nyomdákat és megállapítja: „Akár zugnyomdák, akár a hatóságok tudomsáival működő nyomdák voltak ezek, kétségtelen, hogy török hódoltsági területen álltak fenn és állítottak elő könyveket. S ha ez így van, eselik az a főérv, melyet Meliusz Juhász Péter Új Testamentumának (1567) létezése ellen hoztak fel, hogy tudniillik Szegeden, török hódoltsági területen nem lehetett nyomda. Úgy látszik, lehetett, és ezek után alaptalan minden szkeptikus kétely DEBRECZENI EMBER PÁL, és HORÁNYI ELEK, két igen jeles és mindenkor komolyan vett tudós szavahihetőségében, kik közül az előbbi a szatmári református főiskola könyvtárában látta, kezébe vette és forgatta a szegedi Bibliát (Lampe: Hist. Eccl. Reform. in Hung. et Trans. idézi Szabó Károly), az utóbbi pedig az írja róla: 4°. Dolendum quod nimis minuto typo... in lucem prodierit. (Memoria Hung. Tom. 2. 1776. 604. l.)“ (268. p.) V. ö. 11. és 15. sz.
 40. **Herváth János:** A reformáció jegyében. Bp. 1953. „Van ugyan hiteles említés egy szegedi 1567-i nyomtatványról (Méliusz Újtestamentáról), de nehéz volna megmagyarázni, miért nem helyben, Debrecenben nyomatta ki ezt Meliusz.“ (20. p.) V. ö. 16. sz.

Tájékoztató

az Egyetemi Könyvtárról

Szeged, Dugonics-tér 13.

Telefon : 32-30

Nyitvatartás: hétköznap délelőtt 10 órától este 9 óráig;
hétfőn délután 2 órától este 9 óráig;
vasárnap délelőtt 9 órától délután 1 óráig.

Kölsönzés: hétköznap 12 órától este 8 óráig;
hétfőn délután 2 órától este 8 óráig;
vasárnap délelőtt 9 órától délután 1 óráig.

Szolgáltatások: kutatószobánk az ott elhelyezett mikrofilm-leolvasóval együtt látogatóink rendelkezésére áll minden hétköznap 8—21 óráig, vasárnap 9—13 óráig.

Tájékoztatót adunk szóban, írásban vagy telefonon hétköznapokon 8—20 óráig, vasárnap 9—13 óráig.

Irodalmi jegyzéket állítunk össze külön kívánságra egy-egy megadott tudományos kérdésről.

Könyvtárközi kölcsönzés bel- és külföldi könyvtárakból.

A könnyű és gyors tájékozódást elősegíti a könyvtár 19-féle katalógusa;
a marxista művek tematikus katalógusa;
a sokféle szakkibliográfia.

ETO : 655.1 (439.181) Szeged „15“

F. k. : Dr. Hencz Aurél — Készült 500 példányban

A SZEGEDI EGYETEMI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

SZERKESZTI: HENCZ AURÉL

1. A Szegedi Egyetemi Könyvtár tájékoztatója. 1951.
2. Ajánlott irodalom jegyzéke Sztálin elvtárs alap- és felépítőmennyel kapcsolatos munkáihoz. 1952.
3. A béke könyvei. 1952.
4. A jó fonómunkás könyvei. 1952.
5. Ajánló bibliográfia az I. éves egyetemi hallgatók részére. 1952.
6. Mit olvasson a szakérettségi tanfolyam hallgatója magyar- és világirodalomból. 1953.
7. Vár a könyvtár. 1953.
8. A Bibliotekar 1953. évi első felének repertórium. 1953.
9. Vízépítés. Legújabb szovjet cikkek és tanulmányok bibliográfiája. 1953.
10. A jó kertész olvasmányai. 1954.
11. Ezt olvassa a makói hagymás! 1954.
12. Péter László: Adatok József Attila életéhez, költészetéhez. 1954.
13. Molnár István: Jókai Mór emlékkiállítás. Katalógus. 1954.
14. Péter László: A népköltészet: irodalmi örökségünk! Ajánló-bibliográfia. 1954.
15. Péter László—Vág Sándor: Nyugat-Európa klasszikusai. Ajánló-bibliográfia. 1954.
16. A szegedi üzemi könyvtárosok 1954. június 15-i értekezletének határozatai. 1954.
17. Bóday Pál: A könyvtáros Móra Ferenc. 1954.
18. Csongor Győző: Móra Ferenc munkássága. Bibliográfia. 1954.
19. Rully János: Az iskolai könyvtárügy Szegeden. 1954.
20. Reguli Ernő: Szeged bibliográfiájának tervezete. 1954.
21. Bóday Pál: A Szegedi Központi Katalógus terve és a Somogyi Könyvtár ajánló-katalógusának kérdése. 1954.
22. Péter László: Csongrád megye népe és földje. Ajánló-bibliográfia. 1954.
23. Péter László: József Attila-textológia. 1954.
24. A bibliográfiai munka értelme és hivatása. Tanulmány. 1954.
25. Csongor Győző: Beretzk Péter munkássága. Bibliográfia. 1954.
26. Vág Sándor: Szegedi nyomda a 16. században. 1954.
27. Csongor Győző: Szeged és környéke élővilágának alapvető irodalma. (Előkészületben)
28. Ertsey Péter: A Somogyi Könyvtár szegedi folyóirat és hírlapanyagának bibliográfiája. (Előkészületben)
29. Lehel István: A keleti szönyegek bibliográfiája. (Előkészületben)
30. Molnár István: A szegedi tudományegyetemre járó könyvészeti folyóiratok bibliográfiája. (Előkészületben)
31. Reguli Ernő: Írások József Attiláról. Bibliográfia. (Előkészületben)

A 8537

1954 NOV 1 0, /493